

ВОЄННА ТА ПОВОЄННА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина»

Даний документ створено з метою детального аналізу та характеристики екологічної політики в сучасних умовах, здійснення оцінки подальших перспектив її розвитку та формулювання належних рекомендацій. У цьому документі міститься огляд існуючої ситуації, зокрема, щодо функціонування державного екологічного контролю, ефективності існуючої системи юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства, системи державного моніторингу стану довкілля, аспекти пов'язані із біорізноманіттям, впровадженням європейських механізмів поводження з відходами, боротьбою зі зміною клімату. У відповідності до вказаних даних сформульовано висновки та рекомендації щодо перебудови або удосконалення існуючих механізмів через призму умов воєнного стану та повоєнного періоду.

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ

1. Глобальний вплив війни на довкілля та перспективи зеленого відновлення.

Війна в Україні – це екологічна катастрофа в глобальному масштабі, довкілля не знає кордонів, а циркуляція повітря, води та міграція видів поширюють вплив війни по всьому світу, тому важливо забезпечити ефективне подолання екологічних наслідків війни та справді зелене відновлення.

2. Прорив Каховської дамби та вплив на водні ресурси.

Смерть людей під час війни – це найжахливіше, але прорив Каховської дамби яскраво показав, що серйозні екологічні наслідки теж є смертельними і вбивають людей, хоча й не завжди помітні одразу. Апокаліптичні картини дрейфуючих будинків, мертвих людей і тварин, затоплених тисяч гектарів колись родючої землі показують лише частину шкоди, завданої довкіллю війною. Води, отруєні хімікатами від ракет, сільського господарства, паливно-мастильними матеріалами з пошкоджених кораблів, нерозірваними мінами потрапляють до Чорного моря і поширюють свою смертоносну дію по всьому світу.

3. [Вплив на ґрунт.](#)

Україна містить $\frac{1}{4}$ світових родючих запасів чорнозему, і той факт, що вона сильно забруднена токсичними речовинами та мінами, становить величезну глобальну загрозу, оскільки Україна є житницею для всього світу. 30% території України забруднено вибухонебезпечними предметами та потребує заходів з розмінування. Це 176 тисяч км². Відновлення та розмінування займе десятиліття, а деякі території настільки сильно зруйновані, що їх відновлення навряд чи можливо.

4. [Вплив на ліси.](#)

Ракетні удари, потужні бомбардування спричинили величезні лісові пожежі, а це не лише тисячі гектарів спаленого лісу, а й знищення цілих екосистем, загибель флори та фауни, включно з червонокнижними видами. [За даними Рахункової палати України, станом на кінець 2022 року знищено 3 млн га лісів](#), що становить майже третину всіх українських лісів. Це безперечно означає величезний негативний вплив на глобальний клімат.

5. [Вплив на біорізноманіття.](#)

Наслідки шкоди та токсичного забруднення внаслідок бойових дій є особливо серйозними, враховуючи, що в Україні зосереджено [35 відсотків біорізноманіття Європи](#), а сотні заповідних територій окуповані або були окуповані, включаючи до 23 національних парків, природних і біосферних заповідників. Втрата біорізноманіття, спричинена війною, є безпрецедентною. Вчені стверджують, що [щонайменше 2 і максимум 6 видів вимерли назавжди через війну](#). Оскільки війна є руйнуванням шляхів міграції для багатьох видів птахів, бойові дії можуть спричинити глобальне скорочення чисельності на рівні Європи і навіть світу. Це стосується і видів, які знаходяться під загрозою зникнення.

6. [Зелена відбудова](#): необхідний посилений потенціал екологічного управління

До війни Україна мала величезні екологічні проблеми, але безпрецедентна шкода довкіллю, завдана війною, робить екологічний аспект питанням виживання не лише для України, а й для всього світу. Система екологічного врядування та інституційна спроможність відповідних органів влади надто слабкі, щоб впоратися з проблемою такого катастрофічного масштабу. Незавершені ключові інституційні та галузеві екологічні реформи роблять перспективи зеленого відновлення фікцією. Довкілля – це життя, і для життя немає компромісів.

ПРОБЛЕМИ ТА ЇХНІ ОЗНАКИ. ГОРИЗОНТАЛЬНІ РЕФОРМИ

I. Державний моніторинг стану довкілля

Попри прийняття відповідного [закону](#), яким визначаються основні засади на порядок здійснення державного моніторингу стану довкілля, згадана система досі не працює належним чином. Причини вказаного полягають, зокрема, у таких проблемах:

- 1) відсутність комплексного підходу до створення системи моніторингу довкілля в Україні;
- 2) відсутність розроблених підзаконних нормативно-правових актів, що детально визначали б порядок та умови здійснення державного моніторингу стану довкілля в тій чи іншій сфері;
- 3) відсутність окремої інституції, яка б синхронізувала та організовувала роботу різних органів державної влади, відповідальних за здійснення державного моніторингу стану довкілля;
- 4) відсутність системи дієвих санкцій за недотримання чи порушення приписів законодавства стосовно моніторингу стану довкілля;
- 5) відсутність відповідного технічного устаткування для системного моніторингу стану довкілля;
- 6) відкладення впровадження для нових джерел викидів на п'ять років з дати скасування воєнного стану, і взагалі не поширення на діючі об'єкти [порядку запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин](#).

II. Державний екологічний контроль

Фактичною метою проведення заходів контролю з боку [уповноважених органів Державної екологічної інспекції](#) (далі – ДЕІ) досі виступає контроль за діяльністю суб'єкта господарювання, а не контроль за дотриманням екологічних норм та запобігання завданню шкоди довкіллю. Причини зазначеного полягають, зокрема, у таких проблемах:

- 1) органи державного екологічного контролю досі здійснюють свою діяльність у «каральній» парадигмі, а не попереджувальній, за відсутності діалогу між органами контролю, суб'єктами господарювання та громадськістю;
- 2) відсутність налагодженого механізму здійснення контрольних заходів оперативно, без погодження з будь-якими органами, зловживання [«мораторієм на заходи контролю»](#);
- 3) відсутність належних санкцій за [«недопуск»](#) уповноважених контролюючих осіб до здійснення заходів контролю та засобів у контролюючих осіб для протидії таким зловживанням з боку суб'єктів господарювання;

- 4) високий рівень корупції у контролюючих органах;
- 5) низький рівень підготовки та мотивації кадрів, що здійснюють заходи контролю;
- 6) низький рівень забезпеченості органів контролю з точки зору технічних та лабораторних можливостей.

III. Юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства

На жаль, інститут екологічної відповідальності не зазнав істотних змін з радянських часів. Як така вона не забезпечує дотримання вимог екологічного законодавства в сучасних умовах ринкової економіки та досягнення своєї мети – збереження чи відновлення довкілля, окремих його складових. Зазначене зумовлюється такими проблемами:

- 1) відсутність достатнього рівня екологічної культури;
- 2) критично низький розмір санкцій за порушення екологічного законодавства;
- 3) складна економічна ситуація, прибутковість нелегальної діяльності з використання та збуту природних ресурсів;
- 4) непопулярність позиції з необхідності посилення юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства у політичних колах.

Інструменти впровадження «зелених» рішень

У процедурах ОВД та СЕО у зв'язку із введенням воєнного стану на законодавчому рівні були впроваджені окремі зміни, що викликали серйозне занепокоєння спеціалістів на предмет їхньої відповідності актам ЄС. Найбільш проблемними в цій частині є такі аспекти:

I. Оцінка впливу на довкілля (надалі – ОВД).

- 1) обмеження доступу до Реєстру з ОВД;
- 2) обмеження участі громадськості у процедурі ОВД;
- 3) внесення в текст Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» ряду оціночних суджень, що можуть сприяти ухиленню від проходження процедури ОВД;

II. Стратегічна екологічна оцінка (надалі – СЕО).

- 1) несистемна та неналагоджена робота Реєстру з СЕО;
- 2) обмеження в доступі громадськості до інформації;
- 3) відсутність діалогу між учасниками процедури СЕО;
- 4) непоширення повною мірою процедури СЕО на плани комплексного відновлення територій.

Окремі секторальні реформи

Щодо біорізноманіття.

Роками Україна вибудовувала некоректну концепцію держави, яка позиціонує себе в першу чергу аграрною державою без урахування стану природних ресурсів. Вказане зумовило низку проблем:

- 1) відсутність належної системи охорони, менеджменту та моніторингу природних територій, видів та оселищ;
- 2) відсутність переходу від виключно споживацької моделі використання лісових, водних та земельних ресурсів до збалансованого розвитку;
- 3) фактичне об'єднання господарської та контрольної функцій, щодо лісів в межах єдиного органу;
- 4) суперечливість правових документів, які регулюють рубки;
- 5) нездійснення належного контролю за збереженням біорізноманіття в межах природоохоронних територій;
- 6) проблемна [адміністративна реформа у лісовій галузі](#);
- 7) знищення біорізноманіття, в тому числі лісів, в ході воєнних дій.

Щодо поводження з відходами

Основним кроком до впровадження європейських стандартів в частині поводження з відходами стало прийняття в червні 2022 року [Закону України “Про управління відходами”](#). Проблеми, що уповільнюють здійснення реформи:

3. відсутність системного підходу до здійснення реформи поводження з відходами;
4. низький рівень культури поводження з відходами серед населення;
5. відсутність профільного органу, уповноваженого на здійснення та координацію політики в частині поводження з відходами;
6. відсутність чіткого бачення, щодо вирішення питання відходів руйнації;
7. низький рівень зацікавленості органів місцевого самоврядування щодо впровадження положень цієї реформи на практиці.

Стосовно зміни клімату

Воєнні дії на території України мають безпосередній вплив на клімат, а державна політика не удосконалює правове регулювання питань, пов'язаних із цим аспектом. Можна виділити такі проблеми:

- 1) декларативність існуючого законодавства;
- 2) відсутність санкцій за порушення строків на втілення різного роду кліматичних планів та програм;

- 3) Україна досі не створила систему торгівлі квотами на викиди парникових газів;
- 4) Вчасне виконання [Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок](#) через наслідки воєнних дій є під загрозою;
- 5) зупинилася робота над рамковим законом про зміни клімату.

ПЕРСПЕКТИВИ

У разі невжиття негайних, комплексних, системних та дієвих заходів, передбачається занепад описаних інститутів, невиконання ними своїх засадничих цілей. Мова йде не лише про відсутність успіху в частині євроінтеграційних процесів, а й про провал екологічної політики як такої. Найбільш швидкими наслідками може стати зростання рівня корупції та «тіньових» відносин щодо природних ресурсів. Результатом на середньострокову перспективу виступатиме відмова України у членстві в ЄС та неможливість довести обсяги шкоди довіллю, що завдається війною, стягнення з РФ належного відшкодування. У тривалій перспективі, відсутність реформ та фактичних, а не формальних змін, матиме наслідком втрату Україною природних ресурсів, біорізноманіття, достатніх обсягів [питної води](#), що матиме фатальні наслідки для рівня [життя та здоров'я громадян](#).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна стверджувати, що глибинна суть усіх проаналізованих проблемних питань полягає у відсутності сучасної проєвропейської ефективної наскрізної екополітики. Якщо до повномасштабного вторгнення наслідки такого ставлення до довкіллевих питань видавались для більшості не такими очевидними, то станом на зараз ситуація зовсім інша. Війна, розв'язана РФ на території України ставить нашу державу перед вибором: або наша воєнна та повоєнна політика якісно змінюється, Україна імплементує європейські стандарти, напрацьовує якісне правове поле, забезпечує інституційну спроможність відповідних органів влади і потенційно стає членом ЄС, має змогу відшкодувати шкоду, завдану довкіллю в ході війни, у національних і міжнародних судах, або ж ні, а ми продовжуватимемо просуватися вгору до лідерства в [корупційних рейтингах](#), рейтингах проблемності доступу до [питної води](#) та [смертності через забруднення довкілля](#).

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ: ПАРАДИГМА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

I. Злочин проти довкілля на міжнародному рівні. Екоцид.

Єдиним злочином проти довкілля, визнаним і закріпленим на міжнародному рівні є воєнний злочин, передбачений п. іv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Склад даного злочину звучить так: умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою.

Розслідування такого злочину належить до компетенції Прокурора Міжнародного кримінального суду, а вирішення справи по суті – Міжнародного кримінального суду.

Російські військові вже неодноразово вчиняли дії, що можуть підпадати під ознаки даного складу злочину. Зокрема, мова йде про підрив Каховської ГЕС.

Дії: робота над ініціативою розслідування вчинення росіянами злочинів, передбачених п. іv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду Прокурором МКС, а згодом підтримка представлення інтересів України в ході розгляду таких справ МКС. Постійно піднімати питання про вчинення злочинів, передбачених п. іv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду на міжнародному рівні, з метою не допустити ігнорування міжнародними партнерами цього питання.

Міжнародний злочин, передбачений п. іv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду часто ототожнюють із злочином екоциду. Втім, на міжнародному рівні відсутня криміналізація екоциду. Обсяг складу злочину, визначеного п. іv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, не тотожний із розумінням і змістовим наповненням екоциду.

Якби склад злочину екоциду був криміналізований на міжнародному рівні, за цей злочин можливо було б притягнути до відповідальності росіян у ряді випадків, зокрема, у справі про підрив Каховської ГЕС.

Дії: підтримка і лобіювання криміналізації екоциду на міжнародному рівні (включення складу злочину екоцид до Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

Детальніша інформація про описувані питання за посиланнями: <http://surl.li/jnpxg>, <http://surl.li/hsaqw>, <http://surl.li/jnpxr>, <http://surl.li/jnpxx>, <http://surl.li/gvtbj>, <http://surl.li/jnpyy>, <http://surl.li/jnpze>, <http://surl.li/jnpzm>.

II. Компенсаційні механізми.

В частині відшкодування шкоди, що завдається довкіллю в ході воєнних дій можна говорити про відшкодування в рамках розгляду справи Міжнародним Судом ООН, окремо створеної компенсаційної комісії або ж спеціального трибуналу. Втім, не можна відкидати важливість функціонування баз даних щодо завданої шкоди (найкраще, у формі реєстру).

A. Міжнародний Суд ООН.

Запорукою успішного розгляду справи у Міжнародному Суді ООН є потужна та якісна доказова база, рішення національних судів на користь української сторони, що будуть прийняті у відповідності до усіх правових стандартів, зокрема, верховенства права. Окрім того, важливу роль у цьому процесі відіграє чіткість позиції держави на національному рівні та міжнародна підтримка, визнання іншими державами фактів завдання шкоди: різного роду резолюції, стейтменти, меморандуми, що демонструють визнання світовим співтовариством факту завдання шкоди державою-агресором, зокрема, довкіллю постраждалої держави.

Дії: формування високої якості доказової бази, її поширення та просування у світовому співтоваристві, напрацювання пулу із резолюцій, стейтментів, меморандумів, що демонструють визнання факту завдання шкоди державою-агресором довкіллю України.

Детальніше: <http://surl.li/jnqkx>, <http://surl.li/jnqlc>, <http://surl.li/jnqlk>.

B. Окрема компенсаційна комісія.

Досвід роботи окремої компенсаційної комісії у справах про відшкодування екологічної шкоди в ході воєнних дій можна вивчати на Компенсаційній комісії ООН, що функціонувала по справі «Ірак-Кувейт».

У лютому 1991 коаліція держав на чолі з США з санкції ООН почала операцію з витіснення іракських військ з території Кувейту (операція «Буря в пустелі») та звільнила Кувейт від іракських військ з відновленням його незалежності.

Для компенсації шкоди довкіллю та інших збитків ООН створила окремий орган – компенсаційну комісію – The United Nations Compensation Commission (UNCC). Цей орган здійснив реєстрацію, оцінку та присудив компенсацію за очищення та відновлення від шкоди, що була завдана ґрунтам, водам, прибережним екосистемам, та інші збитки. Рада Безпеки ООН засудила дії Іраку як порушення міжнародного миру та безпеки, згідно з вимогами статуту ООН, та вказала, що Ірак є відповідальним за шкоду, втрату чи травмування.

Компенсаційна комісія Організації Об'єднаних Націй була створена відповідно до резолюції Ради Безпеки No 692 (1991) для виплати компенсації заявникам, які

виграли. Комісія отримувала відсоток від надходжень, отриманих від експортних продажів іракської нафти та нафтопродуктів. Цей відсоток спочатку був встановлений Радою Безпеки на рівні 30 % відповідно до резолюції No 705 (1991) і фіксувався в резолюції Ради Безпеки No 986 (1995), а також у ряді наступних резолюцій. Рівень фінансування було змінено до 25 відсотків у грудні 2000 року відповідно до резолюції No 1330 (2000) Ради Безпеки. Рівень надходжень від усіх експортних продажів іракської нафти, нафтопродуктів і природного газу, які були внесені в Компенсаційну комісію, був змінений на 5 відсотків відповідно до пункту 21 резолюції Ради Безпеки No 1483 (2003), прийнятої 22 травня 2003 року.

Дії: лобіювання в ООН питання створення спеціальної компенсаційної комісії при ООН з метою вирішення питання про відшкодування шкоди, завданої українському довкіллю внаслідок розв'язаної РФ війни, підписання міжнародних домовленостей про підтримку іншими державами створення такої комісії при ООН.

Детальніше: <http://surl.li/jnqyp>, <http://surl.li/jnqze>.

В. Спеціальний трибунал.

Парламентська асамблея Ради Європи прийняла резолюцію "Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України", ухвалену одностайно за участю 100 депутатів, один утримався. У резолюції визнається роль Білорусі у сприянні агресії РФ проти України, закликається міжнародне співтовариство засудити дії обидвох країн. Зокрема, ПАРЄ закликає держави-члени та держави-спостерігачі Ради Європи створити спеціальний міжнародний кримінальний трибунал щодо злочину агресії проти України, і цей трибунал повинен мати юрисдикцію за агресію, почату РФ у лютому 2014 року, і включати роль лідерів Білорусі у цій агресії. Трибунал повинен мати визначення злочину агресії, відповідно до міжнародного права, і не застосовувати особистий та функціональний імунітет до обвинувачених. Місцеперебування трибуналу передбачається в Гаазі, а для його ефективної роботи повинні надаватися достатні людські та фінансові ресурси.

Голови зовнішньополітичних комітетів 21 парламенту підписали заяву про створення спеціального міжнародного трибуналу проти Путіна. Ці кроки мають вплив на притягнення винних осіб до відповідальності та відшкодування завданої шкоди.

Дії: продовження лобіювання питання створення спеціального трибуналу, у відповідності до закріплених у цій резолюції стандартів, серед іноземних держав. Трибунал потрібен для більш швидкого вирішення питання притягнення винних до відповідальності ніж через вже існуючі інструменти.

Детальніше: <http://surl.li/jnrir>, <http://surl.li/jnriv>.

Г. Реєстр збитків.

Створення Реєстру збитків, завданих російською федерацією проти України (далі – Реєстр) є фундаментальним елементом функціонування компенсаційного механізму для України.

Міжнародний Реєстр збитків, спричинених агресією РФ проти України, було створено Комітетом Міністрів Ради Європи. Цей Реєстр слугує для документального обліку заяв про компенсацію збитків і втрат, завданих агресією. Категоризація претензій та доказів станом на зараз перебуває на етапі розробки. Основною метою його функціонування є компенсація для всіх постраждалих. Зараз ведеться робота над правилами подання заяв та критеріями прийнятності. Концепція створення компенсаційного механізму потребує рішень іноземних держав-партнерів, де можуть бути заблоковані необхідні кошти для виплат компенсацій.

Планується, що екологічна шкода, спричинена РФ в результаті збройної агресії проти України, буде включена до категорій збитків, які будуть компенсовані через створений компенсаційний механізм.

Дії: вжиття заходів для реального початку роботи Реєстру, сприяння рішень іноземних держав-партнерів, де можуть бути заблоковані необхідні кошти для виплат компенсацій, забезпечення реалізації плану щодо окремого виділення у Реєстрі категорії екологічної шкоди та збитків.

Детальніше: <http://surl.li/jnsar>, <http://surl.li/ioyys>.

III. Перспективи використання міжнародних екологічних угод.

Із початку повномасштабного вторгнення команда ЕПЛ проаналізувала значну кількість міжнародних екологічних та дотичних до цього питання угод та домовленостей. Детальний аналіз міжнародного екологічного законодавства викладено у посібнику, що за посиланням: <http://surl.li/jnshn>.

Із усього пулу проаналізованих документів, найбільш можливим та ефективним видається застосування механізмів пропонованих такими.

Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації, 1986

Конвенція не містить застереження щодо її дії під час воєнного стану чи у разі збройного конфлікту, тому можна зробити висновок що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Конвенція в основному спрямована на спільні дії МАГАТЕ та держав-членів у разі настання ядерної аварії чи іншої надзвичайної радіаційної ситуації. Україна може скористатися положеннями цієї Конвенції у разі такої ситуації, та звернутися до МАГАТЕ та інших сторін конвенції за допомогою для захисту життя, власності та довкілля від наслідків радіоактивного забруднення.

Конвенція про ядерну безпеку, 1994

Конвенція не містить застереження щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Конвенція в основному спрямована на забезпечення ядерної безпеки ядерної установки, що експлуатується в мирний час.

Через вторгнення РФ до України та захоплення Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС) Україна не може виконувати свої обов'язки, що передбачені цією Конвенцією та не може забезпечувати ядерну безпеку ЗАЕС. Також постійні польоти ракет окупантів над іншими українськими діючими атомними станціями ставлять під загрозу і їхню безпеку. Тому Україна повинна вказати про такі ризики для ядерної безпеки у своїй доповіді та просити Наряду з розгляду розглянути це питання та попередити РФ про порушення ними ядерної безпеки експлуатації ЗАЕС через її окупацію та постійні обстріли, звернутися до РФ із вимогою припинити такі незаконні дії та вживати дії до фактичного припинення таких дій.

Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, 1997

Конвенція не містить застереження щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Конвенція в основному спрямована на забезпечення безпеки поводження із радіоактивними відходами та відпрацьованим паливом.

Через вторгнення РФ до України та захоплення ЗАЕС, Україна не може виконувати свої обов'язки, що передбачені цією Конвенцією та не може забезпечувати безпеку об'єктів зберігання відпрацьованого палива на ЗАЕС, на інших атомних станціях, тому не може гарантувати належний захист окремих осіб, суспільства в цілому та довкілля від радіологічних ризиків на всіх стадіях поводження з відпрацьованим паливом під час воєнних дій та окупації атомних станцій.

Також постійні польоти ракет окупантів над іншими українськими діючими атомними станціями, знищення ліній електропередач до місць зберігання ядерного палива ставлять під загрозу безпеку поводження із радіоактивними відходами та відпрацьованим паливом на українських об'єктах. Тому Україна повинна вказати про такі ризики для безпеки у своїй національній доповіді та просити Наряду Сторін розглянути це питання та попередити РФ про порушення ними вимог цієї Конвенції через окупацію ЗАЕС та постійні обстріли, звернутися до РФ із вимогою припинити такі незаконні дії.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права, 1982

Конвенція ООН з морського права не містить застережень щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні.

Порушення Російською Федерацією суверенітету і територіальної цілісності України та здійснення протиправних дій в акваторіях Чорного та Азовського морів, які завдають значну шкоду морській екосистемі, свідчить про недотримання останньою РФ основних принципів та положень Конвенції ООН з морського права щодо: дотримання миру та безпеки між державами, мирного проходу, використання морів в мирних цілях, імунітету військових кораблів, захисту і збереження морського середовища та інших.

Насамперед Україна, в особі компетентних органів, має звернутись до Асамблеї та повідомити про недотримання Росією положень Конвенції, які мають наслідки у вигляді забруднення морського середовища та просити застосувати проти неї такі заходи, як припинення прав та привілеїв її членів, представлених у Міжнародному органі з морського дна, щоб в подальшому вона була позбавлена можливості будь-яким чином впливати на рішення Органу.

Зважаючи на значну шкоду морському середовищу Чорного та Азовського морів, яку завдає Росія в результаті збройної агресії, Україна має спільно з іншими державами-учасницями розробити план заходів щодо захисту, збереження морського середовища, а також відновлення екосистеми морів, які постраждали.

Поряд з цим на сьогодні дуже важливо, щоб Україна на найвищому рівні забезпечила розслідування та повноту збирання доказів про злочини проти довкілля, які вчиняються Російською Федерацією в акваторіях Чорного та Азовського морів, у тому числі регулярне проведення вимірювання, оцінку й аналіз наслідків забруднення морського середовища.

На основі отриманих результатів дослідження компетентні органи зможуть визначити розмір шкоди, завданої забрудненням морського середовища через збройну агресію Росії, який в подальшому буде покладений в основу позову про стягнення з Російської Федерації цієї шкоди.

В порядку, визначеному на підставі додатку VII Конвенції ООН з морського права, Україна має підготувати та подати міжнародний позов проти Російської Федерації з приводу недотримання останньою положень Конвенції ООН з морського права, які завдають значну шкоду морській екосистемі, на підставі чого буде створений Арбітраж-ний трибунал, який матиме юрисдикцію щодо розгляду відповідних позовів між Україною та Російською Федерацією.

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, 1992

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення не встановлює обмеження щодо застосування її положень під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, у зв'язку з цим можна дійти висновку, що дія Конвенції поширюється у випадку збройної агресії Росії проти України.

Порушення Російською Федерацією суверенітету і територіальної цілісності України та здійснення протиправних дій в акваторіях Чорного моря, які завдають значну шкоду морському середовищу, забруднюючи його, свідчить про недотримання останньою ключових положень Конвенції в частині захисту та збереження морського середовища, а також недопущення завданню шкоди життю в морі та живим ресурсам.

Збройна агресія Росії проти України, наслідком якої є забруднення морського середовища Чорного моря, є надзвичайною ситуацією, що дає підставу для скликання позачергової Наради Договірних Сторін. Така Нарада має бути скликана на вимогу України.

Нарада Договірних Сторін повинна терміново вжити заходів щодо недопущення подальшого порушення Росією положень цієї Конвенції та зупинення таких дій, розробити план заходів щодо зменшення шкідливого впливу на морське середовище від військових дій, які там здійснюються, а також ліквідації наслідків забруднення. Також важливо розробити план дій щодо притягнення Росії до міжнародної відповідальності за порушення своїх міжнародних зобов'язань по захисту і збереженню морського середовища Чорного моря.

Також доцільно звернутись до Комісії по захисту морського середовища Чорного моря від забруднення з проханням припинити будь-які форми співпраці, фінансової та іншої підтримки органів державної влади, установ і організацій Російської Федерації, а також вимагати припинення прав та привілеїв представників Росії в Комісії.

Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, 1995

Окупація російськими військами значної території на півдні та південному сході України, яка включає водно-болотні угіддя, де містяться системи міграцій афро-євразійських водно-болотних птахів, а ведення активних бойових дій на вказаних територіях негативно впливають на збереження цих видів птахів. Відтак доцільним є вжиття заходів щодо їх збереження, передбачених цією Угодою.

Відповідна Угода не містить обмежень щодо її застосування під час військових дій, тому положення Угоди можуть бути застосовані в контексті збройної агресії Росії проти України. За цих умов Секретаріат Угоди повинен терміново скликати надзвичайну зустріч Сторін, на якій провести Нараду та вжити термінових заходів, які дозволять запобігти погіршенню статусу збереження видів мігруючих водно-болотних

птахів та скороченню середовищ існування на тих територіях України, де на сьогодні є потенційна небезпека. Сторони, які підписали таку Угоду, мають спільно здійснювати моніторинг усіх фактів, які можуть мати негативний вплив на статус збереження видів мігруючих водно-болотних птахів та середовищ їх існування.

Проте Російська Федерація не є Стороною Угоди, а відтак, її неможливо притягнути до відповідальності за невиконання положень цієї Угоди чи застосувати до неї якісь санкції. Однак Сторони Угоди можуть скликати екстрене засідання Наради Сторін для обговорення ситуації та заходів, які необхідно застосувати, створити робочу групу та працювати над питаннями оцінки впливів військових дій на збереження афроазійських мігруючих водно-болотних видів птахів, а також звернутися до міжнародної природоохоронної спільноти. МБО «Екологія–Право–Людина» звернулася до Секретаріату Угоди з пропозиціями створити таку робочу групу.

Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, 1996

Відповідна Угода не містить обмежень щодо її застосування у разі виникнення надзвичайної ситуації, пов'язаної з проведенням військових дій, воєн чи іншої військової агресії, тому в контексті війни Росії проти України застосування Угоди є можливим та доцільним.

Оскільки Російська Федерація не є стороною Угоди, її неможливо притягнути до відповідальності за невиконання положень цієї Угоди, в тому числі застосувати до неї які-небудь санкції. Натомість, враховуючи положення Угоди, Сторони Угоди повинні скликати екстерне засідання Наради Сторін, терміново відреагувати на відповідну надзвичайну ситуацію та невідкладно розробити і впровадити комплекс спеціальних заходів по збереженню китоподібних, які є вразливими до таких негативних явищ, які зараз відбуваються в акваторії Чорного моря. Зважаючи на загрозу для існування китоподібних та інших видів в окремих акваторіях Чорного моря, Сторони Угоди повинні розробити план дій щодо зниження негативного впливу на середовища існування китоподібних, здійснювати моніторинг та розрахунок шкоди, яка завдається китоподібним та середовищу їх існування, а також закликати інші держави-учасниці та інші профільні організації до співпраці у справі щодо збереження китоподібних Чорного моря, які зараз перебувають у небезпеці через постійні військові дії.

Протокол про воду і здоров'я до Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер, 1992

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації в Україні суттєво постраждали системи водопостачання та водовідведення. Особливо важкою є ситуація на окупованих територіях, де вже понад півроку громадяни України відчувають нестачу

питної води, і де особливо в літні місяці суттєво підвищилися ризики спалахів захворювань, пов'язаних із водою.

Згідно з вимогами міжнародного права, захопивши контроль над територією іншої держави, держава-окупант бере на себе обов'язки та зобов'язання щодо осіб на такій території відповідно до міжнародного гуманітарного права та прав людини. Згідно із міжнародним гуманітарним правом (Гаазькі положення 1907 р., Четверта Женевська конвенція 1949 р.) окупаційна влада повинна у повному обсязі наявних у неї засобів забезпечити достатні стандарти гігієни та охорони здоров'я, а також забезпечення продовольством і медичною допомогою населення під окупацією.

Згідно з позицією Міжнародного суду ООН держава-окупант залишається зв'язаною тими договорами про права людини, які вона ратифікувала в усіх областях під своєю юрисдикцією — в тому числі за межами своєї території. Рада ООН з прав людини також зазначає, що держава-окупант продовжує нести відповідальність за виконання своїх зобов'язань за договорами про права людини на територіях, які вона окупує, тією мірою, якою вона продовжує здійснювати юрисдикцію на цих територіях.

Таким чином, оскільки Російська Федерація є Стороною договору, вона зобов'язана виконувати свої обов'язки за Протоколом, в тому числі на окупованих територіях України. Враховуючи наявність сучасного і відкритого механізму дотримання, притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення на окупованих територіях України вимог Протоколу про забезпечення питного водопостачання, водовідведення, профілактики та контролю захворювань, пов'язаних із водою, видається перспективною.

Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, 1976

Конвенція забороняє «геофізичну війну» (термін, яким позначають навмисне управління природними процесами, що може викликати урагани, цунамі, землетруси чи опади у вигляді дощу або снігу та ін.). В частині підриву українських ГЕС чи інших подібних об'єктів, питання про порушення країною-агресором положень Конвенції може підніматися. Разом з тим, враховуючи, що РФ є постійним членом Ради Безпеки ООН, що наділена правом вето, прийняття Радою Безпеки рішення проти РФ, без позбавлення її статусу постійного члена, не видається можливим.

© МБО «Екологія-Право-Людина»

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина»

вул. Івана Франка, 9, кв. 1а, м. Львів, 79005

бульвар Тараса Шевченка, 38 офіс 76, м. Київ, 01032

Телефон: +38 (032) 24-33-888

Електронна пошта: office@epl.org.ua

<http://epl.org.ua/>